

JACEK WIERCIŃSKI

Uniwersytet Warszawski

CYWILNE ASPEKTY UPROWADZENIA DZIECKA ZA GRANICĘ W UNII EUROPEJSKIEJ

1. ZAGADNIENIA WSTĘPNE

Problematyka cywilnych aspektów rodzicielskiego uprowadzenia dziecka za granicę, w ramach Unii Europejskiej, została uregulowana w rozporządzeniu Rady (WE) nr 2201/2003 z 27 listopada 2003 r. dotyczącym jurysdykcji oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich oraz w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej, uchylającym rozporządzenie (WE) nr 1347/2000¹ (zwanym potocznie rozporządzeniem Bruksela II bis)². Tematem tego artykułu

¹ Dz. Urz. UE L 338 z 23.12.2003 r., s. 1; polskie wydanie specjalne rozdział 19, t. 6, s. 243, ze zm.; dalej: „rozporządzenie”, „rozporządzenie 2201/2003” lub „rozporządzenie Bruksela II bis”.

² Zamiast wielu zob. U. MAGNUS, P. MANKOWSKI, *Brussels IIbis Regulation*, München 2012.

będą przepisy tego rozporządzenia³, które wiążą się z problematyką uprowadzeń rodzicielskich⁴.

Na wstępie należy wskazać, że to rozporządzenie obowiązuje we wszystkich państwach członkowskich Unii Europejskiej, z wyłączeniem Danii. Oznacza to, że sprawy dotyczące uprowadzenia dziecka z tego państwa będą podlegały wyłącznie przepisom konwencji haskiej

³ W tym artykule nie będę omawiał rozporządzenia Rady (UE) nr 2019/1111 w sprawie jurysdykcji, uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich i w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej oraz w sprawie uprowadzenia dziecka za granicę (Dz. Urz. UE L 178 z 2.07.2019 r., s. 1). Jakkolwiek weszło ono w życie 25 czerwca 2019 r., to jego zastosowanie zostało odsunięte w czasie do 1 sierpnia 2022 r. i wymagałoby osobnego opracowania. Ogólnie na temat tego rozporządzenia zob. O. BOBRZYŃSKA, *Nowa unijna regulacja spraw małżeńskich i rodzinnych – rozporządzenie Rady (UE) 2019/1111*, «KPP» 3/2020, s. 511-544.

⁴ Na temat uprowadzeń rodzicielskich w literaturze polskiej zob. np. T. ŚWIERCZYŃSKI, *Podstawowe zagadnienia Konwencji haskiej o cywilnych aspektach uprowadzenia dziecka za granicę*, «Transformacje Prawa Prywatnego» 1-2/2000, s. 87-98; M. KULAS, *Praktyka stosowania konwencji haskiej dotyczącej cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę (cz. 1 i 2)*, «Palestra» 2-5 i 7-8/2009; J. WIERCIŃSKI, *Poważne ryzyko szkody fizycznej lub psychicznej i sytuacja nie do zniesienia. Cywilnoprawne aspekty uprowadzenia dziecka za granicę*, «Studia Prawa Prywatnego» 3/2010, s. 49 i n.; IDEM, *Glosa do wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu z dnia 6 lipca 2010 r. w sprawie Neulinger i Shuruk przeciwko Szwajcarii*, «Kwartalnik Rodzina i Prawo» 4/2010, s. 145-147; IDEM, *Klauzula 'ne exeat' a prawo do pieczy nad dzieckiem. Cywilnoprawne aspekty uprowadzenia dziecka za granicę*, «Kwartalnik Rodzina i Prawo» 3/2010, s. 5-21; IDEM, *Ponownie o klauzuli 'ne exeat'*, «Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego» 8/2011, s. 17-32; IDEM, *Zgoda na uprowadzenie lub zatrzymanie dziecka. Cywilnoprawne aspekty uprowadzenia dziecka za granicę*, [w:] *Rozprawy z prawa prywatnego oraz notarialnego. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Maksymilianowi Pazdanowi*, red. A. DAŃKO-ROESLER, A. OLESZKO, R. PASTUSZKO, Warszawa 2014, s. 423-432; IDEM, *Miejsce stałego pobytu dziecka. Cywilnoprawne aspekty uprowadzenia dziecka za granicę*, «Forum Prawnicze» 5/2020, s. 3-19; M. RADWAN, *Wybrane zagadnienia postępowania wywołanego przez bezprawne uprowadzenie lub zatrzymanie dziecka w innym państwie członkowskim*, «Europejski Przegląd Sądowy» 2/2011, s. 11-20; K. BAGAN-KURLUTA, *Dobro dziecka w sprawach o uprowadzenie dziecka za granicę. Zmiany w prawie i ich spodziewane skutki*, «Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego» 25/2019; L. KUZIĄK, *Uprowadzenie dziecka za granicę*, [w:] *Władza rodzicielska i kontakty z dzieckiem*, red. J. IGNACZEWSKI, Warszawa 2019, s. 353 i n.

z 1980 r.⁵, stosunkowo mało rozpowszechnionej europejskiej konwencji luksemburskiej z 1980 r.⁶ oraz konwencji haskiej z 1996 r.⁷

2. RELACJA MIĘDZY ROZPORZĄDZENIEM 2201/2003 A INNYMI AKTAMI MIĘDZYNARODOWEGO PRAWA RODZINNEGO

Analizę przepisów rozporządzenia 2201/2003 należy rozpocząć od wyjaśnienia jego relacji z innymi normami międzynarodowego prawa rodzinnego, w szczególności z przepisami konwencji haskiej z 1980 r. Ta problematyka została uregulowana w punkcie (motywie) 17 preambuły oraz art. 60 i 62 rozporządzenia⁸.

Zgodnie z motywem 17 rozporządzenia: „W przypadkach bezprawnego zabrania lub zatrzymania dziecka, powrót dziecka powinien nastąpić bezzwłocznie; w tym celu stosuje się nadal Konwencję haską z dnia 25 października 1980 r., uzupełnioną niniejszym rozporządzeniem, zwłaszcza art. 11”. Z kolei z art. 60 (e) rozporządzenia wynika, że w stosunkach między państwami członkowskimi rozporządzenie, w kwestiach, które reguluje, ma pierwszeństwo przed konwencją haską z 1980 r. Pierwszeństwo rozporządzenia oznacza, że w tych przypadkach, w których jego przepisy zawierają odmienne regulacje w porównaniu z przepisami konwencji haskiej z 1980 r., zastosowanie będą miały przepisy rozporządzenia. Taką odmiennosc można zauważyć, przykładowo, w definicji pojęcia bezprawnego zabrania lub zatrzymania dziecka,

⁵ Konwencja dotycząca cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę, sporządzona w Hadze 25 października 1980 r. (Dz. U. z 1995 r. poz. 528 oraz z 1999 r. poz. 1085); dalej: „konwencja haska z 1980 r.”.

⁶ Europejska konwencja o uznawaniu i wykonywaniu orzeczeń dotyczących pieczy nad dzieckiem oraz o przywracaniu pieczy nad dzieckiem, sporządzona w Luksemburgu 20 maja 1980 r. (Dz. U. z 1996 r. poz. 134 i 135 oraz z 1997 r. poz. 196); dalej: „europejska konwencja luksemburska”.

⁷ Konwencja o jurysdykcji, prawie właściwym, uznawaniu, wykonywaniu i współpracy w zakresie odpowiedzialności rodzicielskiej oraz środków ochrony dzieci, sporządzona w Hadze 19 października 1996 r. (Dz. U. z 2010 r. poz. 1158); dalej: „konwencja haska z 1996 r.”.

⁸ Por. M. RADWAN, *op. cit.*, s. 11; L. KUZIĄK, *op. cit.*, s. 447 i n.

zawartego w art. 2 ust. 11 lit. b rozporządzenia⁹. Wskazany przepis określa dokładniej przesłankę uznania zabrania lub zatrzymania dziecka za bezprawne w porównaniu do art. 3b konwencji haskiej z 1980 r. O ile w art. 3 konwencji haskiej z 1980 r. poprzestano na wskazaniu, że uprowadzenie lub zatrzymanie dziecka będzie uznane za bezprawne, jeżeli w chwili uprowadzenia lub zatrzymania prawa do opieki nad dzieckiem były skutecznie wykonywane wspólnie lub indywidualnie albo byłyby tak wykonywane, gdyby nie nastąpiło uprowadzenie lub zatrzymanie, to w art. 2 ust. 11 lit. b wyjaśniono, że uznaje się, iż opieka wykonywana jest wspólnie już nawet wtedy, gdy w wykonaniu orzeczenia lub z mocy prawa jedna z osób posiadających odpowiedzialność rodzicielską nie może podejmować decyzji o miejscu zamieszkania dziecka bez zgody innej osoby posiadającej odpowiedzialność rodzicielską. W ten sposób ustawodawca europejski rozstrzygnął spór o znaczenie dla konwencyjnego pojęcia „prawa do opieki” tzw. klauzuli *ne exeat*, tj. zastrzeżenia na rzecz rodzica kontaktowego wyłącznie prawa sprzeciwu w stosunku do wyjazdu dziecka z kraju. Na tle konwencji haskiej z 1980 r. toczyły się bowiem spory, czy w takiej sytuacji zatrzymanie lub zabranie za granicę dziecka przez rodzica, któremu przyznano nad nim w całości władzę rodzicielską, narusza prawo do opieki w rozumieniu konwencji drugiego z rodziców¹⁰. W rozporządzeniu zdecydowano się na rozwiązanie, zgodnie z którym uprawnienie do odmowy wyrażenia zgody na zabranie dziecka z kraju jego stałego miejsca pobytu przez rodzica, któremu poza tym przysługuje jedynie prawo do odwiedzin, podnosi samoistnie to prawo do rangi prawa do opieki w rozumieniu przepisów rozporządzenia i – w rezultacie – umożliwia skuteczne żądanie powrotu dziecka w przypadku jego uprowadzenia lub zatrzymania za granicą.

Ubocznie warto również wskazać, że reguły rozporządzenia Bruksela II bis, jak wynika z art. 60 (d), mają także pierwszeństwo przed przepisami europejskiej konwencji luksemburskiej z 1980 r. Oznacza to, że wnioski o powrót dziecka oparte na żądaniu wykonania w Polsce

⁹ N. LOWE, M. EVERALL, M. NICHOLS, *The New Brussels II Regulation. A Supplement to International Movement of Children*, Bristol 2005, s. 26-27.

¹⁰ Zob. szerzej: J. WIERCIŃSKI, *Klauzula 'ne exeat'...*, s. 5-21; IDEM, *Ponownie o klauzuli 'ne exeat'...*, s. 17-32.

orzeczenia zagranicznego w sprawie władzy rodzicielskiej wydanego przez sąd państwa będącego stroną tej konwencji, z wyjątkiem Danii, będą musiały być rozpoznawane na podstawie przepisów rozporządzenia. W rezultacie rozporządzenie ogranicza zastosowanie europejskiej konwencji luksemburskiej z 1980 r. do wykonywania orzeczeń w sprawie władzy rodzicielskiej do państw stron tej konwencji, niebędących członkami Unii Europejskiej, tzn. Islandii, Liechtensteinu, Mołdawii, Ukrainy, Norwegii, Serbii, Czarnogóry, Macedonii, Szwajcarii, Turcji i Danii – członka Unii Europejskiej¹¹. W skali całego kraju spraw wymagających rozważenia zastosowania europejskiej konwencji luksemburskiej było dotąd niewiele. W związku z wystąpieniem Wielkiej Brytanii z Unii Europejskiej i istotną liczbą spraw mających związek z prawem tego państwa w Polsce wkrótce ta sytuacja może ulec zmianie.

3. CELE ROZPORZĄDZENIA 2201/2003 I METODY ICH REALIZACJI

Celem zarówno konwencji haskiej z 1980 r., jak przepisów rozporządzenia nr 2201/2003 odnoszących się do kwestii uprowadzenia rodzicielskiego jest zniechęcanie do uprowadzania dzieci z jednego państwa do drugiego, a w przypadku, gdy do takiego uprowadzenia dojdzie – spowodowanie, by powrót dziecka nastąpił niezwłocznie¹². Jeśli chodzi o cele bardziej szczegółowe samego rozporządzenia, to jednym z nich było zahamowanie nadużywania przez sądy krajowe art. 13 ust. 1 lit. b konwencji dla odmowy nakazania powrotu dziecka, tzn. rozszerzającej i nieadekwatnej wykładni pojęcia poważnego ryzyka, że powrót dziecka do kraju, z którego zostało uprowadzone, naraziłby je na szkodę fizyczną

¹¹ Lista stron konwencji luksemburskiej z 1980 r., https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/105/signatures?p_auth=yHi8Xykn (dostęp 12 lutego 2021 r.).

¹² Zob. np. wyrok Trybunału Sprawiedliwości z 11 lipca 2008 r. w sprawie C-195/08 PPU, Rinau, Dz. Urz. UE C 223 z 2008 r., pkt 52 uzasadnienia; wyrok Trybunału Sprawiedliwości z 1 lipca 2010 r., C-211/10 PP U, Doris Povse p. Mauro Alpago, pkt 42 uzasadnienia; postanowienie SN z 17 grudnia 2020 r., I CSK 183/20, «Lex» nr 3105674 i orzecznictwo tam cytowane.

lub psychiczną albo w inny sposób postawiłby je w sytuacji nie do zniesienia¹³. Można przy tym wskazać, że unormowania rozporządzenia nr 2201/2003, wzmacniając ochronę dziecka i rodzica pozostawionego w kraju pochodzenia dziecka, pozwalają osiągać ten cel łatwiej¹⁴.

Do tego wzmocnienia doprowadziło przyjęcie nowego, kontrolnego mechanizmu działania rozporządzenia nr 2203/2001, który przedstawia się następująco. W sytuacji, gdy dochodzi do bezprawnego uprowadzenia dziecka z jednego państwa członkowskiego UE (założmy, że z Irlandii) do drugiego (powiedzmy: do Polski), sądy państwa, z którego dziecko zostało uprowadzone (irlandzkie), zachowują jurysdykcję w zakresie orzekania o władzy rodzicielskiej nad dzieckiem bez względu na to, że zostało ono z tego państwa wywiezione. Jeśli sąd państwa, do którego dziecko zostało zabrane (polski), odmówi nakazania powrotu dziecka na podstawie art. 13 ust. 1 lit. b konwencji, tzn. uznając, że z jego powrotem wiąże się poważne ryzyko szkody fizycznej lub psychicznej lub postawienie dziecka w sytuacji nie do zniesienia, co może, według motywu 17 preambuły rozporządzenia, nastąpić jedynie w szczególnych, należyście uzasadnionych przypadkach, to powinien on niezwłocznie przekazać odpis swojego orzeczenia do właściwego sądu państwa, z którego dziecko zostało zabrane (irlandzkiego). Wówczas ten sąd, na żądanie strony, które powinno zostać przedstawione w ciągu trzech miesięcy od jej powiadomienia o przesłaniu odpisu orzeczenia, może orzec o władzy rodzicielskiej, jeśli nie orzekł o niej już wcześniej. Zakłada się, że z tym orzeczeniem może wiązać się wymaganie powrotu dziecka do państwa, z którego zostało uprowadzone. Jeśli sąd państwa, z którego dziecko zostało uprowadzone, wyda orzeczenie o władzy rodzicielskiej, które wymaga takiego powrotu dziecka, to wówczas, jeśli zostanie wydane odpowiednie świadectwo (art. 42 rozporządzenia), będzie ono bezpośrednio uznawane i wykonalne w państwie, do którego dziecko zostało

¹³ Zob. K. TRIMMINGS, *Child Abduction Within The European Union*, Oxford and Portland, Oregon 2013, s. 3, 66-69 i literatura tam cytowana.

¹⁴ Po wprowadzeniu rozporządzenia 2201/2003 wskazany cel został osiągnięty. Na przestrzeni trzech lat liczba wniosków oddalonych na podstawie art. 13 ust. 1 lit. b konwencji istotnie spadła, jakkolwiek ten trend nie okazał się w pełni trwały. Zob. K. TRIMMINGS, *op. cit.*, s. 107-108. Por. też K. BAGAN-KURLUTA, *op. cit.*, s. 7.

uprowadzone, niwecząc skutki wcześniejszego orzeczenia stanowiącego odmowę nakazania powrotu i zyskując przed nim pierwszeństwo (art. 11 ust. 8 rozporządzenia)¹⁵. Z tego względu można się spotkać w literaturze z nazwaniem tego orzeczenia „kolejną szansą” (*second bite of cherry*)¹⁶ lub orzeczeniem „atutowym” lub „przebijającym” (*trumping order*)¹⁷, ponieważ działa jak „przebiecie” w grze karcianej kolorem atutowym¹⁸. Zagraniczne orzeczenie „przebijające” może zawierać wyraźny nakaz zapewnienia powrotu dziecka do kraju jego pochodzenia. Wydaje się, że ten nakaz może wynikać też z orzeczenia zagranicznego w sposób dorozumiany, co może mieć miejsce na przykład wtedy, gdy sąd właściwy na podstawie rozporządzenia przyzna pełną władzę rodzicielską rodzicowi domagającemu się powrotu, więc również w zakresie decydowania o powrocie dziecka do kraju jego pochodzenia, o ile następnie to orzeczenie uzyska świadectwo, o którym mowa w art. 42 rozporządzenia¹⁹.

¹⁵ „[...] sąd, do którego wniesiono powództwo o powrót dziecka na mocy Konwencji Haskiej z 1980 r., stosuje przepisy konwencji uzupełnione przepisami art. 11 rozporządzenia. Jeżeli sąd, do którego kierowany jest wniosek, zadecyduje przeciwko powrotowi dziecka, sąd w kraju pochodzenia ma ostatnie słowo w tej kwestii” – *Praktyczny przewodnik dotyczący stosowania rozporządzenia Bruksela II bis*, s. 48 i n., https://e-justice.europa.eu/content_ejn_s_publications-287--maximize-pl.do (dostęp 12 lutego 2021 r.).

¹⁶ Zob. IN THE MATTER OF TJ (Applicant) v. MS (Respondent)(Article 11(6-8) BIIA: Relocation: Art 24 EUCFR).

¹⁷ Zob. P. McELEVY, [w:] U. MAGNUS, P. MANKOWSKI, *Brussels IIbis Regulation*, München 2012, s. 394.

¹⁸ Szerzej na temat skuteczności opisanego mechanizmu zob. P. BEAUMONT, L. WALKER, J. HOLLIDAY, *Conflicts of EU courts on child abduction: the reality of article 11(6)-(8) Brussels IIa proceedings across the EU*, «Journal of Private International Law» 12.2/2016, s. 211-260.

¹⁹ Szerzej odnośnie do postępowania, w którym omawiane orzeczenie może zostać wydane, zob. niżej tekst towarzyszący przyp. 60-63.

4. PRZECIWDZIAŁANIE ZMIANIE JURYSDYKCJI NA SKUTEK UPROWADZENIA DZIECKA

Jednym z podstawowych celów rozporządzenia nr 2201/2003 jest przeciwdziałanie zmianie jurysdykcji sądu na skutek uprowadzenia dziecka²⁰. Wychodzi się bowiem z założenia, że utrzymanie jurysdykcji sądu, w którym dziecko miało stałe miejsce pobytu w sprawach o władzę rodzicielską, a w tym również o wyrażenie zgody na trwałą relokację, czyli na stałe przeniesienia zamieszkania dziecka za granicę, będzie zniechęcało do uprowadzenia. Takie zachowanie ocenia się jako do tego stopnia samoistnie sprzeczne z dobrem dziecka, że dla zrównoważenia go, skutkującego możliwością odmowy orzeczenia powrotu, muszą zostać stwierdzone zupełnie wyjątkowe okoliczności, o których mowa w art. 12 i 13 konwencji haskiej.

Przeciwdziałaniu uprowadzeniom rodzicielskim w ramach Unii Europejskiej służy między innymi art. 10 rozporządzenia. Przewiduje on, że sądy państwa, w którym dziecko zwykle zamieszkiwało bezpośrednio przed bezprawnym zabránieniem lub zatrzymaniem, utrzymują w sprawach o władzę rodzicielską (wyłączną) jurysdykcję także po uprowadzeniu.

²⁰ Zob. postanowienie SN z 1 grudnia 1999 r., I CKN 992/99, «OSNC» 6/2000, poz. 111 („Uprowadzający chce sobie zwykle zapewnić w ten sposób korzystniejszą sytuację w zakresie postępowania dotyczącego opieki (władzy rodzicielskiej) nad dzieckiem”); postanowienie SN z 24 września 2020 r., I CSK 183/20, «Lex» nr 3105674, gdzie wskazano, że: „Zapewnienie niezwłocznego powrotu dziecka służy jego reintegracji w miejscu stałego pobytu i zapewnieniu ciągłych oraz pełnych relacji z obojgiem rodziców. Zapobiega także uzyskaniu przez sprawcę bezprawnego uprowadzenia lub zatrzymania dziecka korzystnego dla niego forum do orzekania o dalszych losach dziecka przez tworzenie faktów dokonanych. Zniweczeniu ulegają tym samym potencjalne prawne i faktyczne skutki bezprawnego uprowadzenia lub zatrzymania dziecka, co pozwala realizować prewencyjny cel Konwencji haskiej (por. E. Pérez-Vera, *Explanatory...*, pkt 16). Motyw ten eksponowany jest również w judykaturze Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, w której podkreśla się, że zadaniem Konwencji haskiej jest zniechęcanie do bezprawnego zatrzymywania lub uprowadzania dzieci (por. wyroki Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z 23 grudnia 2009 r., C-409 PPU, *Jasna Detiček p. Maurizio Sguegli*, ECLI:EU:C:2009:810 i z 19 września 2018 r., C-325 PPU, *Hampshire County Council p. C.E. i N.E.*, ECLI:EU:C:2018:739)”.

Sąd państwa, do którego dziecko zostało uprowadzone, może uzyskać jurysdykcję jedynie w dwóch wyjątkowych wypadkach:

Po pierwsze wtedy, gdy państwo, do którego dziecko zostanie uprowadzone, stanie się miejscem stałego pobytu dziecka²¹, a jednocześnie pozostawiony rodzic lub instytucja posiadająca prawo do opieki nad dzieckiem zaakceptuje, tzn. następczo zgodzi się na jego zabranie lub zatrzymanie.

Po drugie wtedy, gdy:

1. państwo, do którego dziecko zostanie uprowadzone, stanie się miejscem stałego pobytu dziecka, a nadto, gdy jednocześnie
2. dziecko mieszkało w tym państwie przez okres co najmniej roku po tym, jak podmiot posiadający prawo do opieki dowiedział się lub mógł się dowiedzieć o miejscu pobytu dziecka (i jednocześnie)
3. dziecko zaadaptowało się do nowych warunków, przy czym jednocześnie został spełniony co najmniej jeden z czterech następujących warunków:
 - i. w ciągu roku od momentu, w którym pozostawiony rodzic dowiedział się lub mógł się dowiedzieć o miejscu pobytu dziecka, nie zażądał jego powrotu,
 - ii. wniosek o powrót dziecka został wprawdzie złożony, jednak następnie został cofnięty i w wyżej wskazanym rocznym terminie nie wniesiono nowego wniosku,
 - iii. sąd państwa, do którego dziecko zostało uprowadzone, odmówił nakazania powrotu dziecka, przekazał swoje orzeczenie sądowi państwa, z którego dziecko zostało uprowadzone, poinformował o tym fakcie pozostawionego rodzica, pouczając o prawie wszczęcia sprawy o opiekę w swoim państwie, jednak na podstawie art. 11 ust. 7 rozporządzenia postępowanie

²¹ W postanowieniu z 20 maja 2020 r., I ACa 214/20, niepubl., Sąd Apelacyjny w Warszawie trafnie wskazał, że „utrata miejsca stałego pobytu dziecka łączyć się powinna z nabyciem pobytu w innym państwie. Taki kierunek interpretacji nakazywałyby też rozwiązania zawarte w art. 10 cytowanego wcześniej rozporządzenia nr 2201/2003, zgodnie z którym zasadą jest zachowanie właściwości sądów państwa miejsca stałego pobytu dziecka bezpośrednio przed bezprawnym zatrzymaniem lub zabranieniem aż do momentu, w którym inne państwo nie stanie się miejscem zwykłego pobytu”.

umorzono wobec niezłożenia stosownego wniosku przez pozostawionego rodzica w terminie trzech miesięcy od zawiadomienia go o tym uprawnieniu,

- iv. sąd państwa, w którym dziecko miało miejsce stałego pobytu bezpośrednio przed uprowadzeniem, wydał orzeczenie w sprawie władzy rodzicielskiej, które nie pociągało za sobą konieczności powrotu dziecka²². Należy przy tym dodać, że Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej uznał, iż ten warunek nie może być wykładany rozszerzająco, a orzeczenie, o którym tu mowa, musi być ostateczne. Orzeczenie tymczasowe, udzielone w trybie zabezpieczenia, nie jest takim orzeczeniem, w rezultacie jego wydanie nie powoduje zmiany i przeniesienia jurysdykcji na sąd państwa, do którego dziecko zostało uprowadzone²³.

Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej podkreślił, że w świetle centralnej roli powierzonej rozporządzeniem sądowi właściwemu i w świetle zasady zachowania jego właściwości należy uznać, że „orzeczenie o władzy rodzicielskiej nad dzieckiem, w którym nie zarządzono powrotu dziecka”, stanowi orzeczenie kończące postępowanie w sprawie, wydane na podstawie pełnego zbadania wszystkich istotnych informacji, w drodze którego sąd właściwy wypowiada się w przedmiocie uregulowania kwestii pieczy nad dzieckiem, niepodlegającej już innym rozstrzygnięciom administracyjnym czy sądowym. Natomiast okoliczność, że to uregulowanie kwestii pieczy nad dzieckiem przewiduje weryfikację lub ponowne badanie tej kwestii, okresowe lub w wyznaczonym terminie, lub w zależności od okoliczności, nie pozbawia orzeczenia charakteru orzeczenia kończącego postępowanie w sprawie²⁴.

²² Por. postanowienie SN z 31 sierpnia 2017 r., V CSK 303/17.

²³ Zob. wyrok TSUE z 1 lipca 2010 r., C-211/10 PPU, Doris Povse p. Mauro Alpaga, ECLI:EU:C:2010:400 (pkt 39-49 uzasadnienia).

²⁴ *Ibidem*, pkt 42 uzasadnienia.

5. PRAWO DO OPIEKI

Reguły rozporządzenia, mające umożliwić zapewnienie niezwłocznego powrotu dziecka do kraju, z którego zostało uprowadzone, zostały zawarte w art. 11 ust. 1-5 rozporządzenia nr 2201/2003. Jak już wspomniałem, sąd, rozpoznając wniosek o nakazanie powrotu dziecka, stosuje przepisy konwencji haskiej z 1980 r. ze zmianami wynikającymi z rozporządzenia. W pierwszej kolejności należy zatem ustalić, czy doszło do bezprawnego zabrania lub zatrzymania dziecka w rozumieniu art. 2 ust. 11 rozporządzenia Bruksela II bis. Definicja zawarta w tym przepisie jest bardzo podobna do definicji bezprawnego zabrania lub zatrzymania zawartej w art. 3 konwencji i obejmuje wszelkie przypadki zabrania lub zatrzymania dziecka z naruszeniem prawa do opieki przysługującego pozostawionemu rodzicowi lub instytucji na podstawie prawa państwa, w którym dziecko miało miejsce stałego pobytu przed uprowadzeniem.

Definicja prawa do opieki została zawarta w art. 5a konwencji oraz w art. 2 ust. 9 rozporządzenia 2201/2003. W rozumieniu art. 5a konwencji jest to prawo dotyczące opieki nad osobą dziecka, w szczególności prawo do decydowania o miejscu pobytu dziecka. Z kolei z art. 3 konwencji wynika, że to prawo do opieki może wynikać w szczególności z mocy samego prawa, z orzeczenia sądowego lub administracyjnego albo z umowy (oficjalne tłumaczenie posługuje się mylącym terminem „ugoda”, gdy tymczasem w wersji angielskiej występuje słowo *agreement*) mającej moc prawną w świetle przepisów ustawodawstwa właściwego państwa. Ustalenie w tym zakresie będzie dwuetapowe i polegać będzie na zbadaniu przez sąd, jaki zakres praw w stosunku do osoby dziecka ma wnioskodawca na podstawie prawa państwa uprowadzenia, a następnie na ocenie, czy ten zakres osiąga poziom prawa do opieki w rozumieniu konwencji. Artykuł 14 konwencji haskiej z 1980 r. pozwala brać sądowi polskiemu w tym zakresie pod uwagę bezpośrednio przepisy ustawodawstwa, orzeczenia sądowe lub administracyjne państwa miejsca zamieszkania dziecka bez uciekania się do szczególnych trybów dla dowodu prawa lub dla uznawania orzeczeń zagranicznych, które w innym wypadku miałyby zastosowanie. Na wnioskodawcy spoczywa ciężar wykazania treści prawa państwa miejsca stałego pobytu dziecka,

z którego będzie wynikać, że przysługuje mu władza rodzicielska z mocy prawa, na przykład na podstawie analogicznego mechanizmu, jak przewidziany w art. 93 k.r.o. Sąd oceni zakres praw w stosunku do osoby dziecka i oceni, czy osiąga ona poziom wskazany w art. 5a konwencji. Kluczowe będzie ustalenie, czy wnioskodawcy przysługuje prawo do decydowania o zmianie przez dziecko kraju miejsca zamieszkania²⁵. W tym kontekście wątpliwości mogą budzić w szczególności takie orzeczenia zagraniczne dotyczące władzy rodzicielskiej, z których wynika ustalenie przez sąd miejsca zamieszkania dziecka jako każdorazowego miejsca zamieszkania jednego z rodziców. Z takiego orzeczenia zwykle nie wynika, ażeby drugi z rodziców został pozbawiony prawa decydowania o zmianie kraju, w którym dziecko będzie mieszkać.

Zakres przysługujących wnioskodawcy praw zwykle powinien wynikać z dokumentów przekazywanych przez organ centralny państwa, z którego dziecko zostało uprowadzone. Wniosek o powrót dziecka powinien bowiem zawierać, zgodnie z art. 8 ust. 2 lit. f konwencji, tekst prawa stanowionego, jeśli wynika z niego prawo do opieki. Stąd do wniosku załączane są wyciągi z właściwych aktów prawnych regulujących kwestię władzy rodzicielskiej.

W tym momencie warto jest zwrócić uwagę, że liczba funkcjonalnych odpowiedników polskiego terminu „władza rodzicielska” w innych systemach prawnych jest znaczna. Dość często, w tym w rozporządzeniu nr 2201/2003, używa się terminu „odpowiedzialność rodzicielska”. Są to synonimy i tak są traktowane w przepisach prawa jednolitego między państwowo (również np. w konwencji haskiej z 1996 r.)²⁶. Niezależnie od nazwy zawsze będzie chodzić o uprawnienie do decydowania o sprawach dziecka, a w kontekście konwencyjnym do decydowania o tym, w jakim państwie dziecko będzie mieszkać.

Z przywołanego art. 8 ust. 2 lit. f wynika, że do wniosku można również dołączyć opinię sporządzoną przez tzw. osobę kompetentną. W praktyce będzie to mogła być opinia sporządzona na przykład przez

²⁵ Por. L. KUZIĄK, *op. cit.*, zob. też tekst towarzyszący przyp. 10 *infra*.

²⁶ Zamiast wielu zob. P. MOSTOWIK, *Władza rodzicielska i opieka nad dzieckiem w prawie prywatnym międzynarodowym*, Kraków 2014, s. 71 i n.

adwokata praktykującego w państwie stałego miejsca zamieszkania dziecka lub tamtejszego albo polskiego przedstawiciela doktryny dotyczącej prawa wnioskodawcy do opieki nad dzieckiem w świetle prawa miejsca stałego pobytu dziecka²⁷. Można sądzić, że taka opinia podlega ocenie na zasadach właściwych dla opinii sądowej mimo jej prywatnego charakteru. Może ona stanowić podstawę ustalenia, że wnioskodawcy przysługiwało prawo do opieki w rozumieniu prawa rodzinnego państwa dziecka²⁸.

Niekiedy wśród dokumentów przekazywanych przez obcy organ centralny, szczególnie w sprawach z elementem angielskim, znajdują się oświadczenia pochodzące od sądów państwa miejsca stałego pobytu dziecka, o których mowa w art. 15 konwencji haskiej z 1980 r., tj. oświadczenia stwierdzające, że uprowadzenie lub zatrzymanie było bezprawne w rozumieniu art. 3 konwencji. Takie oświadczenie oznacza również, że wnioskodawcy przysługiwało stosowne prawo do opieki i było ono wykonywane.

Zgodnie z art. 2 ust. 11 lit. b rozporządzenia uprowadzenie jest bezprawne pod warunkiem, że w chwili zabrania lub zatrzymania faktycznie wykonywano prawo do opieki (ang. *rights of custody were actually exercised*), wspólnie lub samodzielnie, lub byłyby one wykonywane, jeżeli nie nastąpiłoby zabranie lub zatrzymanie. W pierwotnym polskim oficjalnym przekładzie ta fraza została przetłumaczona nieprecyzyjnie. W odniesieniu do wykonywania prawa do opieki użyto bowiem sformułowania „skutecznie”, zamiast „faktycznie”. Przekład rozporządzenia został poprawiony, ale ten sam błąd nadal znajduje się w treści tłumaczenia art. 3b konwencji haskiej z 1980 r. Wydaje się jednak, że dotąd nie doprowadziło to do nieprawidłowej wykładni tego pojęcia w orzecznictwie i doktrynie²⁹. Jednocześnie i trafie przyjmuje się bowiem,

²⁷ L. KUZIĄK, *op. cit.*, s. 376.

²⁸ Por. postanowienie SN z 17 grudnia 2020 r., I CSK 183/20, «Lex» nr 3105674.

²⁹ Inaczej rzecz się miała z tłumaczeniem znajdującego się w art. 13 ust. 1 lit. b konwencji zwrotu „sytuacja nie do zniesienia”, tłumaczonego pierwotnie jako „sytuacja niekorzystna”. Na temat wpływu błędnego przekładu konwencji na doktrynę zob. J. WIERCIŃSKI, *Poważne ryzyko...*, s. 51, przyp. 14; M. RADWAN, *op. cit.*, s. 15, tekst towarzyszący przyp. 32 i 37.

że o wykonywaniu prawa do opieki, o którym mowa w art. 3b konwencji, świadczyć wystarczająco wszelkiego rodzaju próby podtrzymania w miarę regularnej relacji z dzieckiem. Przyjęcie braku wykonywania prawa do opieki będzie możliwe jedynie w przypadku niebudzącego wątpliwości porzucenia dziecka³⁰. O zaprzestaniu wykonywania przez wnioskodawcę prawa do opieki może więc świadczyć jedynie jego niechęć lub obojętność do utrzymywania regularnych kontaktów z dzieckiem, zanim doszło do bezprawnego uprowadzenia lub zatrzymania, opieszałość w zaspokajaniu jego potrzeb i faktyczne przekazanie drugiemu z rodziców podejmowania decyzji dotyczących osoby dziecka³¹. Nawet „fakt, że rodzice chłopca rozstali się, a wnioskodawca pozostaje obecnie w nowym związku i mieszka daleko od syna i uczestniczki, nie oznacza, że opuścił małoletniego i nie sprawuje nad nim faktycznej opieki”³². Sąd konwencyjny nie ma natomiast kognicji do rozstrzygnięcia, czy wnioskodawca sprawował nad małoletnim opiekę w sposób prawidłowy. Kwestie te powinny być regulowane przez właściwy sąd opiekuńczy, właściwy dla miejsca zwykłego pobytu dziecka³³.

6. SZCZEGÓLNE WYMOGI PROCEDURALNE WYNIKAJĄCE Z ROZPORZĄDZENIA 2201/2003

6.1. Uwagi ogólne

Zgodnie z art. 11 ust. 1 rozporządzenia, jeżeli podmiot mający prawo do opieki nad dzieckiem składa wniosek do właściwych organów państwa członkowskiego o wydanie orzeczenia na podstawie konwencji haskiej z 1980 r. w celu uzyskania powrotu dziecka bezprawnie zabranego do innego państwa członkowskiego lub zatrzymanego w innym państwie członkowskim inne niż państwo członkowskie, w którym

³⁰ Por. L. KUZIĄK, *op. cit.*, s. 422.

³¹ Postanowienie SA w Warszawie z 17 lipca 2019 r., I ACa 240/19, niepubl.

³² Postanowienie SA w Warszawie z 5 marca 2020 r., I ACa 24/20, niepubl.

³³ Postanowienie SA w Warszawie z 17 czerwca 2019 r., I ACa 185/19, niepubl.

dziecko zwykle zamieszkiwało bezpośrednio przed bezprawnym zabránieniem lub zatrzymaniem, stosuje się art. 11 ust. 2-8.

Artykuły 11 ust. 2-5 rozporządzenia Bruksela II bis zawierają szczególne reguły postępowania w sprawie o nakazanie powrotu dziecka. Wynika z nich, że:

1. przy stosowaniu art. 12 i 13 konwencji haskiej z 1980 r. należy umożliwić wysłuchanie dziecka podczas postępowania sądowego, chyba że uznaje się to za niewłaściwe ze względu na jego wiek lub poziom dojrzałości (art. 11 ust. 2);
2. sąd nie może odmówić powrotu dziecka, jeżeli osoba wnioskująca o powrót nie została wysłuchana (art. 11 ust. 5);
3. sąd, do którego wniesiono wniosek o powrót dziecka, określony w ust. 1, działa bez zbędnej zwłoki w postępowaniu sądowym dotyczącym wniosku przy użyciu najszybszych procedur dostępnych w prawie krajowym, a nadto wydaje orzeczenie nie później niż w ciągu sześciu tygodni od wniesienia wniosku, z wyjątkiem sytuacji, w których szczególne okoliczności uniemożliwiają dotrzymanie tego terminu (art. 11 ust. 3);
4. sąd nie może odmówić powrotu dziecka na podstawie art. 13b konwencji haskiej z 1980 r., jeżeli ustalono, że zostały poczynione odpowiednie ustalenia w celu zabezpieczenia ochrony dziecka po jego powrocie (art. 11 ust. 4).

6.2. Wysłuchanie dziecka

Problematyka wysłuchania dziecka jest obszerna. Mogłaby stać się przedmiotem osobnego opracowania³⁴. W tym artykule ograniczę się do przedstawienia kilku uwag, które wiążą się bezpośrednio z treścią rozporządzenia Bruksela II bis.

Po pierwsze, jak wynika z motywu 19 preambuły rozporządzenia, chociaż „wysłuchanie dziecka odgrywa ważną rolę w stosowaniu rozporządzenia”, to „instrument ten nie został zamierzony jako modyfikujący

³⁴ Zamiast wielu zob. M. CIEŚLIŃSKI, *Sądowe wysłuchanie dziecka a stanowisko jego rodziców*, «PS» 1/2021, s. 45-58 i literatura tam cytowana.

stosowane procedury krajowe”³⁵. W konsekwencji do wysłuchania dziecka w sprawie o nakazanie powrotu toczącej się na podstawie konwencji haskiej z 1980 r. będzie miał zastosowanie art. 576 § 2 k.p.c. i cała gama różnorodnych schematów postępowania wynikających z praktyki orzeczniczej ukształtowanych w różnych sądach i przez różnych sędziów. W mojej ocenie za wzorcową w sprawach uprowadzeniowych należy uznać w tym zakresie praktykę Sądu Okręgowego w Łodzi. W tym sądzie sędzia przeprowadza wysłuchanie dziecka osobiście. Rozmawia w obecności psychologa w tzw. błękitnym pokoju bez udziału stron. Matka i ojciec pozostają poza pokojem przesłuchań. Pełnomocnikom stron wolno obserwować przebieg wysłuchania z sąsiedniego, oddzielnego lustrem weneckim pomieszczenia. Mogą oni komunikować się z sędzią (prosić o zadanie pytania lub o okazanie dziecku zdjęć) za pomocą systemu audio. Dziecko nie słyszy wypowiedzi pełnomocników, ponieważ sędzia słucha ich wypowiedzi za pomocą słuchawek. Z wysłuchania sporządza się protokół i nagranie³⁶. Przeprowadzenie wysłuchania bez udziału pełnomocników i sporządzenie z niego wyłącznie notatki, często lakonicznej, wydaje się praktyką nieprawidłową, może bowiem utrudniać kontrolę instancyjną orzeczenia. Może również budzić wątpliwości co do sposobu przeprowadzenia wysłuchania dziecka przez sędziego w I instancji³⁷, zwłaszcza gdy z okoliczności wynika, że przeprowadzane jest jednostronnie³⁸.

Po drugie, jak wynika ze stanowiska Komisji Europejskiej nie jest niezbędne, ażeby do wysłuchania doszło na rozprawie³⁹. Zgodnie z art. 186 ust. 1 regulaminu urzędowania sądów powszechnych przeprowadza

³⁵ W *przewodniku praktycznym*, *op. cit.*, s. 79, wskazano: „Może je przeprowadzić właściwy organ zgodnie z prawem krajowym. Przykładowo w niektórych państwach członkowskich wysłuchanie dziecka przeprowadza pracownik socjalny, który składa sądowi sprawozdanie opisujące pragnienia i odczucia dziecka.

³⁶ Art. 186 ust. 2 regulaminu urzędowania sądów powszechnych (Dz. U. z 2019 r. poz. 1141), z którego wynika, że z wysłuchania dziecka sporządza się notatkę urzędową, nie wyłącza sporządzenia protokołu i wykonania nagrania.

³⁷ Postanowienie SA w Warszawie z 17 listopada 2020 r., I ACa 371/20.

³⁸ Postanowienie SA w Warszawie z 22 października 2020 r., I ACa 365/20.

³⁹ *Praktyczny przewodnik...*, s. 53.

się je, o ile jest to możliwe, w przeznaczonym i przystosowanym do tego celu pomieszczeniu, nawet poza budynkiem sądu.

Po trzecie, niezadośćuczynienie obowiązкови umożliwienia wysłuchania dziecka stanowi, zgodnie z art. 23 (b) rozporządzenia Bruksela II bis, ogólną podstawę odmowy uznania orzeczeń dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej dziecka. Jest również przesłanką pozytywną, od której istnienia zależy możliwość wystawienia świadectwa pochodzenia orzeczenia o kontaktach zgodnie z art. 41 (2) c, dzięki czemu to orzeczenie uznaje się i wykonuje w innym państwie członkowskim bez potrzeby nadania klauzuli wykonalności oraz bez możliwości sprzeciwienia się uznaniu. Jest wreszcie pozytywną przesłanką dla wystawienia zaświadczenia, o którym mowa w art. 42 ust. 2 rozporządzenia, gwarantującego międzynarodową skuteczność orzeczenia powrotu dziecka wydawanego na podstawie art. 11 ust. 8 rozporządzenia⁴⁰.

Po czwarte, z art. 11 ust. 2 rozporządzenia nie wynika, ażeby na sądzie zawsze spoczywał obowiązek zapewnienia możliwości wysłuchania dziecka. Sąd może zaniechać wysłuchiwanie małoletniego, jeśli uzna, że byłoby to niewłaściwe, uwzględniając jego wiek i poziom dojrzałości⁴¹. Będzie tak również wówczas, gdy dziecko nie jest w stanie pojąć długofalowych skutków swoich ewentualnych pragnień co do pozostania w nowym kraju, czy powrotu do państwa, w którym wcześniej mieszkało⁴². Trzeba przy tym podkreślić, że często to samo dziecko może nie mieć wystarczającego rozeznania co do oceny długofalowego wpływu relokacji na jego dobro, jednak będzie w stanie wyrazić rozumnie i sensownie

⁴⁰ Zob. E. PATAUT, [w:] U. MAGNUS, P. MANKOWSKI, *Brussels IIbis Regulation*, München 2012, s. 132-133.

⁴¹ Nadto, w literaturze wskazuje się również, że analizowana norma może oznaczać, iż sąd ma obowiązek umożliwić dziecku wypowiedzenie się w sprawie tylko wtedy, gdy dziecko o to poprosi (zob. E. PATAUT, *op. cit.*, s. 133). Pogląd ten jednak budzi wątpliwości.

⁴² Tak trafnie postanowienie Sądu Okręgowego w Białymstoku z 15 kwietnia 2016 r., II Ca 217/16, portal, gdzie rozstrzygając o obowiązku powrotu trzyletniego chłopca do Anglii sąd uznał, że: „Małoletni M. jest jeszcze bardzo małym dzieckiem, większość pojęć ma dla niego charakter abstrakcyjny, a przy ocenie sytuacji kieruje się emocjami, stąd też wysłuchiwanie go przez Sąd miałyby się z celem [...], nawet jeśli istotnie jest on nad wyraz rozwinięty”; zob. też L. KUZIĄK, *op. cit.*, s. 440.

swoje pragnienia w innych zakresach, na przykład że chciałoby się częściej widywać z drugim rodzicem, chciałoby chodzić do innej szkoły etc.⁴³

6.3. Wysłuchanie wnioskodawcy

Zapewnienie możliwości wysłuchania wnioskodawcy nie jest w kontekście prawa polskiego, odmiennie niż to ma miejsce w niektórych innych porządkach prawnych (np. w Anglii⁴⁴), problematyczne⁴⁵. Wysłuchanie wnioskodawcy może zostać przeprowadzone na rozprawie przez sąd konwencyjny. Może mieć również miejsce w trybie przewidzianym w rozporządzeniu Rady nr 1206/2001 z 28 maja 2001 r. w sprawie współpracy między sądami Państw Członkowskich przy przeprowadzaniu dowodów w sprawach cywilnych lub handlowych⁴⁶. Na podstawie tego rozporządzenia sąd może zwrócić się do właściwego sądu innego państwa członkowskiego o przeprowadzenie dowodu lub może przeprowadzić dowód bezpośrednio w innym państwie – strony mogą być bowiem przesłuchane w państwie pochodzenia wnioskodawcy za pomocą wideo- lub telekonferencji (art. 10 ust. 4 rozporządzenia dowodowego). Co prawda zgodnie z art. 10 ust. 1 rozporządzenia dowodowego sąd wezwany wykonuje wniosek bezzwłocznie, a nie później niż w 90 dni od jego otrzymania, to jednak czyni to zgodnie z prawem państwa wezwanego. Może się więc okazać, że nie tylko termin sześciu tygodni

⁴³ Ten aspekt oceny zdania dziecka wydaje się umykać Sądowi Apelacyjnemu w Warszawie wyrażonemu w uzasadnieniu postanowienia z 9 września 2020 r. w sprawie I ACa 177/20, portal, gdzie *implicitie* uznano, że dziewięcioletnie dziecko ma dostateczne rozeznanie długofalowych skutków swego sprzeciwu.

⁴⁴ Zob. N. LOWE, M. EVERALL, M. NICHOLS, *op. cit.*, s. 29.

⁴⁵ Zob. postanowienie SN z 31 stycznia 2018 r., IV CSK 442/17, «Lex» nr 2483681, gdzie trafnie uznano, że zarzut uniemożliwienia uczestnicze wysłuchania był nieuzasadniony, skoro wiedziała ona o toczącym się postępowaniu, była w jego toku reprezentowana przez pełnomocnika, mogła wziąć w nim udział osobiście, czy też domagać się przesłuchania jej w drodze pomocy prawnej przez sąd polski. Orzeczenie zapadło wprawdzie na tle art. 23 ust. 2c konwencji haskiej z 1996 r., ale wyrażony w nim pogląd jest trafny również na tle przepisów rozporządzenia Bruksela II bis.

⁴⁶ Dz. Urz. UE L 174 z 2001 r., s. 1 ze zm.; dalej: „rozporządzenie dowodowe”.

przewidzianych dla orzeczenia powrotu dziecka nie zostanie dotrzymany, lecz także ów termin 90 dni⁴⁷.

6.4. Termin rozstrzygnięcia sprawy

Zgodnie z art. 11 konwencji haskiej z 1980 r. sąd powinien podejmować niezwłoczne działania w celu powrotu dziecka. Jeżeli sąd nie podejmie decyzji w ciągu sześciu tygodni od daty wpłynięcia wniosku, wnioskodawca lub organ centralny państwa wezwanego, z własnej inicjatywy lub na wniosek organu centralnego państwa wzywającego, może żądać przedstawienia powodów zwłoki. Jeżeli organ centralny państwa wezwanego otrzyma odpowiedź, organ ten przekazuje ją organowi centralnemu państwa wzywającego lub, w stosownych wypadkach, wnioskodawcy. Brzmienie art. 11 ust. 3 rozporządzenia nr 2201/2003 jest bardziej kategoryczne. Wynika z niego, że sąd powinien działać bezzwłocznie, przy użyciu najszybszych procedur dostępnych w prawie krajowym, a niezależnie od tego jest na sąd nałożony obowiązek wydania orzeczenia nie później niż w ciągu sześciu tygodni od wniesienia wniosku, z wyjątkiem sytuacji, w których szczególne okoliczności uniemożliwiają dotrzymanie tego terminu. Te dyrektywy uznaje się za ważny element mechanizmu konwencyjnego, który służy eliminacji lub łagodzeniu, nieodwracalnych na skutek faktów dokonanych, negatywnych konsekwencji dla relacji między dzieckiem a pozostawionym rodzicem. Względ na szybkość postępowania konwencyjnego uzasadnia uznanie, że korzystanie w jego trakcie z dowodu z opinii biegłego nie powinno wykraczać poza ramy niedającej się uniknąć konieczności⁴⁸.

Według Komisji Europejskiej w ciągu sześciu tygodni w zasadzie powinno zapaść orzeczenie ostateczne, tzn. powinno zapaść orzeczenie sądu I instancji i sądu odwoławczego względnie przynajmniej wykonalne orzeczenie sądu I instancji⁴⁹. W tym kontekście warto zwrócić uwagę, że omawiany przepis może mieć znaczenie przy ocenie skargi na przewlekłość postępowania i odpowiedzialności za nią sędziego referenta, w związku z czym szczególnego znaczenia nabiera wykładnia

⁴⁷ *Praktyczny przewodnik, op. cit.*, s. 56-57.

⁴⁸ Zob. postanowienie SN z 17 grudnia 2020 r., I CSK 183/20, «Lex» nr 3105674.

⁴⁹ *Praktyczny przewodnik, op. cit.*, s. 57.

pojęcia szczególnych okoliczności uniemożliwiających dotrzymanie tego terminu. W tym kontekście przyjmuje się, że taką okoliczność może stanowić trudność w ustaleniu, gdzie dziecko przebywa, ale już raczej nie w znalezieniu biegłego z zakresu prawa obcego, który miałby określić, czy wnioskodawcy przysługiwało prawo do opieki w rozumieniu przepisów obowiązujących w kraju, z którego uprowadzono dziecko⁵⁰. Podobnie należy ocenić sezon urlopowy i chorobę sędziego referenta, tj. przyczyny wymienione w postanowieniu Sądu Okręgowego w Ostrołęce z 20 kwietnia 2016 r.⁵¹ jako powody opóźnienia w rozpoznaniu sprawy przez sąd, który orzekał w tej sprawie jako sąd I instancji.

W tym kontekście warto również wspomnieć o wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 25 lipca 2015 r., nr 63777/09 w sprawie R.S. p. Polsce. Dotyczyła ona oceny działania polskich sądów w sprawie o powrót dziecka do Szwajcarii. Matka złożyła w Szwajcarii pozew o rozwód i wyjechała do Polski z dziećmi na wakacje, obiecując powrót. Rozpoznanie sprawy zajęło krakowskim sądom w obu instancjach około pół roku. Ten okres został uznany za zbyt długi, co przesądziło o uznaniu, że doszło do naruszenia art. 8 konwencji, wobec czego zasądzono od Polski na rzecz ojca odpowiednio 3700 euro odszkodowania i 7800 euro zadośćuczynienia.

6.5. „Odpowiednie ustalenia” zabezpieczające ochronę dziecka po powrocie

Zgodnie z pierwotnym brzmieniem polskiej wersji językowej art. 11 ust. 4 rozporządzenia 2201/2003 sąd nie może odmówić powrotu dziecka na podstawie art. 13b konwencji haskiej z 1980 r., „jeżeli ustalono, że zostały poczynione odpowiednie ustalenia w celu zabezpieczenia ochrony dziecka po jego powrocie”⁵². Po sprostowaniu dokonany w 2005 r., końcowa część przepisu otrzymała inne, obowiązujące do

⁵⁰ Zob. E. PATAUT, *op. cit.*, s. 135.

⁵¹ I Ca 82/16, portal.

⁵² Dz. Urz. UE L 338 z 23.12.2003 r., s. 1. W języku angielskim brzmienie tego przepisu jest następujące: „A court cannot refuse to return a child on the basis of Article 13b of the 1980 Hague Convention if it is established that adequate arrangements have been made to secure the protection of the child after his or her return”.

dzisiaj brzmienie („zostały podjęte stosowne działania w celu zapewnienia ochrony dziecka po jego powrocie), choć pierwotny przekład terminu *adequate arrangements* („odpowiednie ustalenia”) lepiej oddawał znaczenie użytego w przepisie wyrażenia. W dalszym ciągu tego artykułu będę posługiwał się zamiennie tymi sformułowaniami.

Omawiana norma ogranicza możliwość zastosowania art. 13 ust. 1 lit. b konwencji w celu odmowy powrotu dziecka z uwagi na poważne ryzyko szkody fizycznej lub psychicznej. Jej sensem jest wzmocnienie ochrony rodzica ubiegającego się o powrót dziecka. Nakazuje ona bowiem orzeczenie powrotu dziecka nawet w razie ustalenia, że przesłanki z art. 13 ust. 1 lit. b konwencji zostały wykazane, a więc także wtedy, gdy powrót dziecka grozi poważnym ryzykiem szkody fizycznej lub psychicznej, jeśli jednocześnie zostanie ustalone, że zostały podjęte odpowiednie ustalenia w celu zabezpieczenia jego ochrony po jego powrocie.

Rozporządzenie nie definiuje pojęcia ustaleń (czy działań) i nie wskazuje, kto ma ich dokonać i w jaki sposób ma to uczynić. W grę wchodzi zatem jednostronne zobowiązania pochodzące od samego wnioskodawcy (np. do użyczenia matce w razie powrotu z dzieckiem do kraju pochodzenia mieszkania na określony czas, potrzebny do zagospodarowania się; do złożenia wniosku do odpowiednich organów ścigania o zakończenie wszelkich postępowań karnych przeciwko uczestniczącemu o uprowadzenie; do przekazywania do rąk matki określonych kwot tytułem na utrzymanie etc.), działania sądu rozpoznającego sprawę o nakazanie powrotu dziecka oraz władz państwa, z którego dziecko zostało uprowadzone⁵³.

Jeśli chodzi o zobowiązania dobrowolnie podejmowane w toku postępowania przez wnioskodawcę przed polskim sądem, to warto wskazać, że w polskiej praktyce orzeczniczej przypisuje się im trafnie istotne znaczenie, w zakresie oceny przesłanki negatywnej poważnego ryzyka szkody fizycznej lub psychicznej, także w sprawach, w których

⁵³ Szerzej na temat instrumentów ochrony dziecka po powrocie zob. R. SCHUZ, *The Hague Child Abduction Convention A Critical Analysis, Studies in Private International Law*, Hart Publishing, Oxford 2013, s. 289 i n.; S.L. COOPER, *An Inconvenient Truth: The Danger of Using Undertakings in International Cases*, «Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury» 1(33)/2019, s. 129-136.

rozporządzenie 2201/2003 nie ma zastosowania. Przykładowo, w postanowieniu z 19 lutego 2015 r. Sąd Okręgowy w Ostrołęce⁵⁴ zmienił zaskarżone postanowienie i nakazał wydanie dziecka ojcu i powrót do Danii, wskazując, że: „Nie bez znaczenia była w omawianej materii deklaracja wnioskodawcy udzielenia daleko idącej, różnorodnej pomocy uczestniczce i synowi w przyjeździe do Danii i w zagospodarowaniu się na miejscu. Jego dobrowolnie podjęte zobowiązanie – wskutek braku procesowego zainteresowania się nim ze strony uczestniczki nie znalazło wprawdzie formalnego odbicia w treści końcowego postanowienia, ale zostało zarejestrowane w protokole rozprawy, należy je potraktować na serio; może samoistnie wywołać skutki prawne na terenie Danii, korzystnie świadczyło o poczuciu odpowiedzialności i intencjach wnioskodawcy”. Ostatnio, na tle rozporządzenia, w zbliżony sposób wyraził się Sąd Najwyższy, wskazując na to, że sąd konwencyjny może wziąć jednostronne zapewnienia pod uwagę, nawet w razie wątpliwości co do ich wykonalności w państwie pochodzenia dziecka, gdyż ewentualny brak dobrowolnej realizacji zapewnień stanowiłby wyraz braku lojalności i lekceważenia przez wnioskodawcę polskiego sądu, wobec którego oświadczenia te zostały złożone, co zostałyby wzięte pod uwagę przy ocenie całokształtu okoliczności przez właściwy sąd (brytyjski) orzekający w przedmiocie opieki nad dzieckiem⁵⁵.

Nie wydaje się, ażeby sąd konwencyjny był zobowiązany do działań zmierzających do dokonania stosownych ustaleń z urzędu. W przypadku, gdyby określone ustalenia zostały zaoferowane w toku postępowania przez wnioskodawcę, sąd powinien dać wyraz jeszcze w trakcie postępowania swojej ocenie, czy uznaje je za odpowiednie. Warto wskazać, że w sytuacji, gdy postępowanie dowodowe w danej sprawie wskazuje na duże prawdopodobieństwo ustalenia poważnego ryzyka szkody, sąd może rozważyć nałożenie na wnioskodawcę określonych obowiązków w zakresie, w jakim pozwala na to konwencja haska z 1980 r. lub zwrócić się za pośrednictwem organu centralnego do organu centralnego państwa, z którego dziecko zostało uprowadzone, o przedstawienie

⁵⁴ I Ca 31/15, niepubl.

⁵⁵ Zob. postanowienie SN z 17 grudnia 2020 r., I CSK 183/20, «Lex» nr 3105674.

informacji, jakie ustalenia mogą być poczynione odnośnie do danego dziecka przez władze państwa jego pochodzenia. Otrzymana odpowiedź może mieć wpływ na kierunek orzeczenia. Może się bowiem okazać, że w danym państwie wewnętrzna procedura nie przewiduje adekwatnych do okoliczności danej sprawy środków lub je co prawda przewiduje, ale ich uzyskanie nie jest możliwe w rozsądnym, dającym się pogodzić z wymogami rozporządzenia co do czasu rozpoznania sprawy, terminie. Może być również tak, że z uzyskaniem pewnych ustaleń nie powinno być kłopotów. Przykładowo, holenderski organ centralny na żądanie polskiego sądu, jeśli to konieczne, może z wyprzedzeniem poinformować właściwy organ do spraw ochrony dzieci o terminie jego powrotu do Holandii. Gdy dziecko fizycznie znajdzie się w Holandii, ten organ będzie władny dokonać oceny warunków socjalnych, w jakich dziecko miałoby przebywać, i warunków jego bezpieczeństwa i podjąć adekwatne działania, zapobiegające powstaniu szkody psychicznej lub fizycznej, przykładowo zapewnić dziecku lub powracającemu rodzicowi pomoc asystenta, psychologa i tłumacza. W poważniejszych przypadkach przyjęcie takiej pomocy może nie pozostawać dobrowolne, lecz zostać nałożone przez sąd jako obowiązek, o co wnioskować będzie organ do spraw ochrony dzieci.

Po otrzymaniu informacji zwrotnej o ustaleniach, jakie mogą być dokonane w państwie, z którego dziecko zostało uprowadzone, sąd polski ma możliwość wskazania, również za pośrednictwem organu centralnego, czy, od kogo i jakich działań oczekuje. Nie zawsze będzie wystarczające ustalenie, że w tym państwie istnieją odpowiednie procedury ochronne, ale że władze danego państwa podjęły konkretne działania w celu ochrony danego, konkretnego dziecka⁵⁶.

Należy w końcu podkreślić, że art. 11 ust. 4 rozporządzenia może mieć zastosowanie tylko wtedy, gdy istnieje poważne ryzyko, że powrót dziecka narazi je na poważne ryzyko szkody psychicznej lub fizycznej. Jeśli nie ma podstaw do takiego ustalenia, to brak odpowiednich zabezpieczeń nie może usprawiedliwiać odmowy nakazania powrotu

⁵⁶ *Praktyczny przewodnik, op. cit., s. 56.*

dziecka⁵⁷. W takiej sytuacji, wbrew stanowisku prezentowanemu niekiedy w postępowaniach uprowadzeniowych przez Rzecznika Praw Dziecka (przykładowo w sprawie rozstrzygniętej przez Sąd Okręgowy w Białymstoku w postanowieniu z 15 kwietnia 2016 r.⁵⁸ czy przez Sąd Okręgowy w Warszawie w postanowieniu z 17 maja 2016 r.⁵⁹) na sądzie nie spoczywa obowiązek zbadania, czy po powrocie dziecka do państwa, z którego zostało uprowadzone, jego dobro – jak to formułuje rzecznik – będzie odpowiednio zabezpieczone.

6.6. Kontrola odmowy nakazania powrotu przez sąd państwa pochodzenia dziecka

Komisja Europejska, biorąc pod uwagę omówioną wyżej treść art. 11 ust. 2-5 rozporządzenia oraz konieczność wąskiego rozumienia przesłanki odmowy orzeczenia powrotu dziecka w postaci poważnego ryzyka, że powrót dziecka naraża je na szkodę fizyczną lub psychiczną lub sytuację nie do zniesienia, o której mowa w art. 13 ust. 1 lit. b konwencji haskiej z 1980 r., zakłada, że sądy w znacznej części spraw nie będą odmawiały powrotu dziecka. Jednakże, w tych wyjątkowych przypadkach, w których sąd jednak odmówi orzeczenia powrotu dziecka, czyniąc to na podstawie art. 13 ust. 1 lit. b konwencji haskiej, w art. 11 ust. 6-7 przewidziano szczególną procedurę kontrolną prawidłowości takiej decyzji. Ma ona umożliwić sądowi państwa członkowskiego pochodzenia ocenę przyczyn i dowodów leżących u podstaw orzeczenia odmawiającego powrotu. Sąd, który odmówił powrotu dziecka, choćby nieprawomocnie, jest zobowiązany do przekazania sądowi państwa, z którego dziecko zostało uprowadzone (sądu zwykłego miejsca pobytu dziecka przed uprowadzeniem), odpisu orzeczenia wraz z dokumentami, które miały istotne znaczenie dla tego rozstrzygnięcia, w szczególności z protokołami rozpraw do sądu państwa, z którego dziecko zostało uprowadzone⁶⁰.

⁵⁷ Zob. E. PATAUT, *op. cit.*, s. 138.

⁵⁸ II Ca 217/16, portal.

⁵⁹ VI Ca 135/16, niepubl.

⁶⁰ Zob. wyrok ETS z 11 lipca 2008 r., C-195/08, Rinau, pkt 77; wyrok TSUE z 9 stycznia 2015 r., C-498/14 PPU, David Bradbrooke p. Annie Aleksandrowicz, ECLI:EU:C:2015:3, pkt 43 i n.

O tym, jakie dokumenty przekazać, decyduje sąd, który wydał omawiane orzeczenie. Sąd przekazuje te dokumenty bezpośrednio albo za pośrednictwem organu centralnego. Właściwy sąd państwa pochodzenia dziecka powinien otrzymać wszystkie wspomniane dokumenty w ciągu miesiąca od dnia wydania orzeczenia odmawiającego powrotu dziecka. Przyjmuje się, że jeśli tłumaczenie tych dokumentów w terminie nie jest możliwe, to dokumentację będzie musiał przetłumaczyć sąd państwa, z którego dziecko zostało uprowadzone⁶¹.

O ile przed sądem państwa, z którego dziecko zostało uprowadzone, nie toczy się już odpowiednie postępowanie w sprawie władzy rodzicielskiej i orzeczenia obowiązku powrotu dziecka do państwa, z którego zostało uprowadzone, sąd ten powinien wszcząć postępowanie, zawiadomić strony o otrzymaniu orzeczenia odmawiającego powrotu i pouczyć strony o ich prawie do złożenia wniosków do sądu o rozstrzygnięcie w sprawie władzy rodzicielskiej nad dzieckiem orzeczenia obowiązku powrotu dziecka, zgodnie z prawem krajowym, w terminie trzech miesięcy od daty powiadomienia. Jeśli w tym terminie strony nie złożą żadnego wniosku, sąd – posługując się językiem rozporządzenia – zamyka sprawę, czyli przekładając to na język polskiej procedury – umarza postępowanie. Jeśli wniosek o rozstrzygnięcie o władzy rodzicielskiej i w konsekwencji o nakazanie powrotu dziecka zostanie złożony, powinien zostać rozpoznany w trybie wynikającym z art. 11 ust. 3 rozporządzenia, tzn. bez zbędnej zwłoki i przy użyciu najszybszych procedur.

Sąd rozpoznający sprawę w wyniku omawianej procedury kontrolnej nie jest ograniczony do badania sprawy pod kątem powrotu dziecka czy władzy rodzicielskiej. Zachowuje pełną jurysdykcję we wszystkich sprawach dotyczących dziecka, może więc orzekać również na przykład o kontaktach. Pozycja kompetencyjna sądu jest taka, jaka byłaby przed uprowadzeniem dziecka, gdyby jeden z rodziców nie uprowadził dziecka, a zamiast tego zainicjował postępowanie o przyznanie władzy rodzicielskiej, o zmianę wcześniejszego orzeczenia o władzy względnie o wyrażenie zgody na relokację za granicę.

⁶¹ Zob. E. PATAUT, *op. cit.*, s. 139 i n.

Sąd państwa, z którego dziecko zostało wprowadzone, w toku rozpoznawania sprawy, bez względu na wcześniejsze orzeczenie o odmowie powrotu dziecka na podstawie art. 13 konwencji haskiej z 1980 r., może wydać następne orzeczenie wymagające powrotu dziecka i to orzeczenie będzie podlegało uznaniu i wykonaniu we wszystkich państwach UE bez potrzeby nadawania mu klauzuli wykonalności oraz możliwości sprzeciwienia się uznaniu zgodnie z regułami wskazanymi w art. 11 ust. 8 rozporządzenia, o ile w toku jego wydawania sąd przestrzegał reguł wynikających z art. 42 i orzeczenie uzyska świadectwo w tym przepisie wskazane⁶², a zatem:

- stronom zostanie stworzona możliwość ich wysłuchania;
- dziecku zostanie stworzona możliwość jego wysłuchania, chyba że uznano, że byłoby to niewłaściwe z uwagi na jego wiek lub poziom dojrzałości;
- orzeczenie uwzględni przyczyny i dowody leżące u podstaw orzeczenia wydanego na podstawie art. 13 konwencji haskiej z 1980 r. odmawiającego powrotu.

Ubocznie należy podkreślić, że nie można nadać świadectwa, o którym mowa w art. 42, orzeczeniu, które nakazuje powrót dziecka do państwa jego pochodzenia, a nie jest orzeczeniem następnym po orzeczeniu o odmowie powrotu, o którym mowa w art. 11 ust. 8 rozporządzenia. W takim wypadku powinna zostać stwierdzona wykonalność w Polsce orzeczenia innego państwa, nakazującego uprowadzającemu rodzicowi zapewnienie powrotu dziecka. Zgodnie z art. 28 ust. 1 i art. 37 rozporządzenia 2201/2003 wnioskodawca jest zobowiązany przedstawić odpis orzeczenia spełniający wymagane do uznania go warunki oraz do przedstawienia zaświadczenia zgodnie z treścią załącznika nr II do rozporządzenia. Sąd wniosek bada jedynie pod względem formalnym, po stwierdzeniu formalności następuje stwierdzenie wykonalności orzeczenia bez badania zasadności merytorycznej. Osoba, przeciwko której wykonuje się orzeczenie, na tym etapie nie ma możliwości złożenia

⁶² Zob. postanowienie SN z 17 września 2014 r., I CSK 426/14, «OSNC» 7-8/2015, poz. 95.

jakiegokolwiek oświadczenia⁶³. W rezultacie prawomocnego stwierdzenia wykonalności orzeczenie zagraniczne staje się tytułem wykonawczym w Polsce i można przystąpić do fazy wykonawczej i próbować odebrać dziecko.

CYWILNE ASPEKTY UPROWADZENIA DZIECKA ZA GRANICĘ W UNII EUROPEJSKIEJ

Streszczenie

Problematyka międzynarodowego uprowadzenia rodzicielskiego została uregulowana w konwencji dotyczącej cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę, sporządzonej w Hadze dnia 25 października 1980 r. W państwach Unii Europejskiej przepisy tej konwencji zostały uzupełnione i zmodyfikowane przez rozporządzenie Rady (WE) Nr 2201/2003 z dnia 27 listopada 2003 r. dotyczącym jurysdykcji oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich oraz w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej, uchylającym rozporządzenie (WE) nr 1347/2000. W tym artykule analizowane są jego kluczowe przepisy i ich wpływ na prowadzone w Polsce postępowania w sprawach o nakazania powrotu małoletniego do kraju jego pochodzenia.

THE CIVIL ASPECTS OF INTERNATIONAL CHILD ABDUCTION WITHIN THE EUROPEAN UNION

Summary

International parental child abduction is regulated primarily in the Hague Convention of 25 October 1980 on the Civil Aspects of International Child Abduction. Within the European Union its operation has been supplemented and modified by some provisions of the Council Regulation (EC) No 2201/2004 of 27 November 2003 Concerning Jurisdiction

⁶³ Szerzej zob. M. RADWAN, *op. cit.*, s. 19-20.

and the Recognition and Enforcement of Judgements in Matrimonial Matters and the Matters of Parental Responsibility repealing Regulation (EC) No 1347/2000 (the Brussels II Bis Regulation). This article analyses the key provisions of this regulation and their implications relating to child abduction cases in Poland.

Słowa kluczowe: uprowadzenie dziecka; wysłuchanie dziecka; władza rodzicielska; Bruksela II Bis.

Keywords: child abduction; the hearing of the child; parental responsibility; Brussels II Bis.

Literatura

- BAGAN-KURLUTA K., *Dobro dziecka w sprawach o uprowadzenie dziecka za granicę. Zmiany w prawie i ich spodziewane skutki*, «Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego» 25/2019, s. 5-25.
- BEAUMONT P., WALKER L., HOLLIDAY J., *Conflicts of EU courts on child abduction: the reality of article 11(6)-(8) Brussels IIa proceedings across the EU*, «Journal of Private International Law» 12.2/2016, s. 211-260.
- BOBRZAŃSKA O., *Nowa unijna regulacja spraw małżeńskich i rodzinnych – rozporządzenie Rady (UE) 2019/1111*, «KPP» 3/2020, s. 511-544.
- CIEŚLIŃSKI M., *Sądowe wysłuchanie dziecka a stanowisko jego rodziców*, «PS» 1/2021, s. 45-58.
- COOPER S.L., *An Inconvenient Truth: The Danger of Using Undertakings in International Cases*, «Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury» 1(33)/2019, s. 129-136.
- KULAS M., *Praktyka stosowania konwencji haskiej dotyczącej cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę (cz. 1 i 2)*, «Palestra» 5-6 i 7-8/2009, s. 15-27 i 9-18.
- KUZIĄK L., *Uprowadzenie dziecka za granicę*, [w:] *Władza rodzicielska i kontakty z dzieckiem*, red. J. IGNACZEWSKI, Warszawa 2019, s. 319-447.
- LOWE N., EVERALL M., NICHOLS M., *The New Brussels II Regulation. A Supplement to International Movement of Children*, Jordan Publishing Limited 2005.
- MAGNUS U., MANKOWSKI P., *Brussels IIbis Regulation*, München 2012.
- MCLEEVY P., [w:] U. MAGNUS, P. MANKOWSKI, *Brussels IIbis Regulation*, München 2012.
- MOSTOWIK P., *Władza rodzicielska i opieka nad dzieckiem prawie prywatnym międzynarodowym*, Kraków 2014.

- PATAUT E., [w:] U. MAGNUS, P. MANKOWSKI, *Brussels IIbis R*, München 2012, s. 119-176.
- PEREZ-VERA E., *Explanatory Report, Hague Conference of Private International Law*, The Hague 1982, s. 426-476.
- RADWAN M., *Wybrane zagadnienia postępowania wywołanego przez bezprawne uprowadzenie lub zatrzymanie dziecka w innym państwie członkowskim*, «Europejski Przegląd Sądowy» 2/2011, s. 11-19.
- SCHUZ R., *The Hague Child Abduction Convention A Critical Analysis, Studies in Private International Law*, Hart Publishing, Oxford 2013.
- ŚWIERCZYŃSKI T., *Podstawowe zagadnienia Konwencji Haskiej o cywilnych aspektach uprowadzenia dziecka za granicę*, «Transformacje Prawa Prywatnego» 1-2/2000, s. 87-98.
- TRIMMINGS K., *Child Abduction Within The European Union*, Oxford and Portland, Oregon 2013.
- WIERCIŃSKI J., *Glosa do wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu z dnia 6 lipca 2010 r. w sprawie Neulinger i Shuruk przeciwko Szwajcarii*, «Kwartalnik Rodzina i Prawo» 4(17)/2010, s. 145-147.
- WIERCIŃSKI J., *Klauzula 'ne exeat' a prawo do pieczy nad dzieckiem. Cywilnoprawne aspekty uprowadzenia dziecka za granicę*, «Kwartalnik Rodzina i Prawo» 3(16)/2010, s. 5-21.
- WIERCIŃSKI J., *Miejsce stałego pobytu dziecka. Cywilnoprawne aspekty uprowadzenia dziecka za granicę*, «Forum Prawnicze» 5(61)/2020, s. 3-19.
- WIERCIŃSKI J., *Ponownie o klauzuli 'ne exeat'*, «Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego» 8/2011, s. 17-32.
- WIERCIŃSKI J., *Poważne ryzyko szkody fizycznej lub psychicznej i sytuacja nie do zniesienia. Cywilnoprawne aspekty uprowadzenia dziecka za granicę*, «Studia Prawa Prywatnego» 3/2010, s. 49-61.
- WIERCIŃSKI J., *Zgoda na uprowadzenie lub zatrzymanie dziecka. Cywilnoprawne aspekty uprowadzenia dziecka za granicę*, [w:] *Rozprawy z prawa prywatnego oraz notarialnego. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Maksymilianowi Pazdanowi*, red. A. DAŃKO-ROESLER, A. OLESZKO, R. PASTUSZKO, Warszawa 2014, s. 423-432.